

MÉSZÁROS KÁLMÁN

„Szegény Pápai sógor”

Újabb adatok Mikes Kelemen rokonsági hálójához

Jankovics József (1949–2021) emlékére

Mikes Kelemen hét alkalommal említi meg a *Törökországi levelek*ben Pápai Jánost, II. Rákóczi Ferenc fejedelem diplomatáját, s ebből ötször a sógorának nevezi. Különös, hogy a Mikes-irodalomban tudomásom szerint még senki sem tette fel a kérdést, hogy pontosan miféle sógorságról lehet itt szó, hiszen köztudomású, hogy ez a megszólítás csak bizonyos rokonsági körben használatos. Az alábbiakban ezt a kérdést szeretnénk körüljárni, miközben egy kuruc diplomata családi életének eddig homályban maradt részletein túl Mikes Kelemen rokonsági hálójára is fényt deríthetünk.

Pápai János a Törökországi levelekben

Már Mikes irodalmi leveleinek fiktív címzettje, az „édes néne” alakja is sok vitát váltott ki, amelyek mára nagyrészt nyugvópontra jutottak. Bizonyos, hogy gróf P. E. személye nem valós, és a levelezés hangneme, személyes tónusa alapján az is elég egyértelmű, hogy Mikes nem egy korosabb nagynéniként, hanem csupán alig idősebb unokanővérként (?) tekintett a *Törökországi levelek* címzettjére. Természetesen a rokonsági fok valójában mellékes, hiszen a nemzedékek elcsúszásával az édesanya húga éppúgy lehet alig idősebb kortárs, mint egy unokanővér, de a levelek bensőséges hangneme inkább az utóbbit valószínűsíti. Vitatható persze, hogy van-e egyáltalán létjogosultsága egy fiktív személy „valós” rokonsági fokát vizsgálni, de az vitán felül áll, hogy amikor Mikes saját emigráns társairól ír, akkor valós információkat, legalábbis általa valónak ismert tényeket közöl. Így kár volna kételkednünk benne, hogy megalapozott rokonsági kapcsolatra utal, amikor egyik bujdosó társát a sógorának titulálja.

Pápai János az 1718. június 6-án, Drinápolyban keltezett 14. levélben szerepel először, s Mikes csupán azért említi, mert ő volt az egyik mozgatórugója annak, hogy Rákóczi és kísérete Franciaországból Törökországba hajózott: ő vitte meg III. Ahmed szultán „nagy ígéretekkel tele való szép” meghívólevelét egy „kapicsi basával” a fejedelem számára.¹ Feltűnő, hogy Mikes ezután bő másfél évtizedig nem is említi Pápaiát.

* A szerző történész, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum kutatója.

1 MIKES Kelemen, *Törökországi levelek és misszilis levelek*, kiad. HOPP Lajos, Mikes Kelemen összes művei 1 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966), 24. A továbbiakban: MKÖM I. MIKES Kelemen, *Művei*, vál., szöveg-

Tekintsük át röviden, ki is volt ő, s milyen szerepet játszott a Rákóczi-szabadságharc és a kuruc emigráció időszakában.² Dunántúli, minden bizonnyal pápai református köznemesi családból származott. A szakirodalom, feltételezett egyetemi tanulmányai-ból (1680: Odera-Frankfurt) visszakövetkeztetve, az 1660-as évek elejére teszi születésének valószínű időpontját, de alább látni fogjuk, hogy ezt jó okunk van megkérdőjelezni. 1700 körül Bethlen László gróf szolgálatában találjuk mint udvari prefektust, majd hamarosan Bánffy György erdélyi gubernátor prefektusa lett a Rákócziaktól zálogba vett ecsedi uradalom élén. Az ecsedi vitézlő rend tagjai 1703. július vége felé fogolyként vitték Rákóczi táborába, aki hamarosan kancelláriájának vezetőjévé tette meg a literátus kisnemes. E minőségében főként 1704-ben szerepelt, majd 1705-ben, a szécsényi országgyűlésen a Gazdasági Tanács tagja lett, de új tisztségében már nem szolgált, mert a fejedelem a portára küldte követségbe, ahol egészen 1708 októberéig tartózkodott. Hazatérése után két ízben (1709. január–április, 1710. január) is járt a nándorfehérvári pasánál, miközben idehaza az erdélyi fejedelmi birtokok prefektusi címét és a Rákóczi-birtokok irányítására létrehozott Udvari Gazdasági Tanács tagságát is elnyerte. Ez utóbbi tisztségek egyikét sem láthatta el azonban huzamos ideig, mert 1710. április–szeptember folyamán ismét Konstantinápolyban járt. Követségeiről naplókat vezetett, amelyek történelmi forrásértékükön túl némi irodalmi jelentőséggel is bírnak.

1711 februárjában Lengyelországba is követte az orosz cár segítségével reménykedő Rákóczit, aki Nagy Péterrel egyeztetve nyár elején újra Isztambulba küldte, hogy próbálja megakadályozni az orosz–török háború kirobbanását. A moldvai vajda azonban letartóztatta, mert Nagy Péter szövetségesekeként maga is érdekelt volt a háborúban. Pápai erre bevallotta, hogy titkos küldetése a cár tudtával történt, s ezzel kellemetlen helyzetbe hozta Nagy Pétert a vajda előtt. Péter cár tagadta, hogy tudott volna a megbízatásról, „hazugsággal és csalással vádolta” Pápaít, „és a büntetés végrehajtásának ürügyén” visszaküldte Rákóczihoz.³

gondoz., jegyz. és utószó HOPP Lajos, Magyar remekírók (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978), 26. A továbbiakban MKM MR (A kritikai kiadással párhuzamosan alább is mindenütt hivatkozzuk a népszerűbb kiadást, mivel a szöveget nem betűhív, hanem a korabeli kiejtést megtartó modern átírásban idézzük.)

2 Életútját röviden a *Törökországi naplóit* sajtó alá rendező Benda Kálmán kutatásai és Heckenast Gusztáv általunk közreadott és kiegészített adattára alapján vázoljuk fel: PÁPAI János, *Törökországi naplói*, kiad. BENDA Kálmán, Magyar századok (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963), 18–37; HECKENAST Gusztáv, *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?: Életrajzi adattár*, kiad. MÉSZÁROS Kálmán, História könyvtár, kronológiák, adattárak 8 (Budapest: História Kiadó-MTA Történettudományi Intézete, 2005), 328. – 1711 utáni szerepét részletesebben és pontosabb hivatkozásokkal ismertetjük, mert erről Benda és Heckenast is hézagosan (sőt részben pontatlanul) tudósít, és mert kulcsszerepe volt abban, hogy a bujdosók Törökországba utaztak, amire Mikes is utal imént idézett levelében, Rákóczi *Vallomásaiban* pedig részletesen taglalja Pápai tevékenységét.

3 Rákóczi *Emlékiratainak* végén Pápai nevének elhallgatásával írja le a történeteket, de Vallomásai második könyvében bővebben ír a részletekről és diplomatáját is megnevezi: RÁKÓCZI Ferenc, *Vallomások, Emlékiratok*, szerk. és jegyz. HOPP Lajos, utószó HOPP Lajos, SZEPES Erika és VAS István, ford. SZEPES Erika és VAS István, Magyar remekírók (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979), 415–416, 467–468, 487–488. Rákóczi előadása alapján Pápai küldetését 1711 késő tavaszára–nyarára tehetjük, Benda Kál-

1712 elején az akkor már Danckában élő fejedelem ismét diplomáciai feladattal bízta meg a Dél-Lengyelországban maradt Pápai: Benderbe küldi a svéd királyhoz, majd onnan tovább Konstantinápolyba a francia segélypénzekkel kapcsolatos elszámolások és új hitelezők felhajtása céljából. Az instrukció január 22-én kelt, de Pápai végül Bercsényi Miklós főgenerális csak áprilisban tudta útnak indítani. Küldetéséről részletesen beszámolt Bercsényinek, aki 1712. augusztus 3-án Ilyvóból (Lemberg) igen élénk, színes előadásmódban továbbította Pápai tudósítását a fejedelemhez: Benderben a svéd király és az ottani vezír bizalmát nem sikerült elnyernie, de Konstantinápolyban a nagyvezír nem várt udvariassággal és készséges jóindulattal fogadta mint „Rákóczi-ogli igaz emberét”, de végül visszaküldte a benderi pasához, aki már előzőleg megorrolt Pápaira, s egyáltalán nem viszonyult jóindulatúan a bujdosók ügyéhez. Pápai végül Moldvában sem maradhatott, mert a vajda nem engedélyezte, hogy onnan levelezzen Bercsényiékkel, ellenben felajánlotta neki, hogy ha elpártol Rákóczitól, szállást és ellátást biztosít számára. Pápai azonban kitartott Rákóczi mellett, s Ilyvóból maga is rövid jelentést írt a fejedelemnek, amelyben anyagi támogatásért is folyamodott, mert a sikertelennek bizonyult küldetés során teljesen kiköltekezett.⁴

Rákóczi 1712 őszén Franciaországba távozott, s Pápai további sorsát csak igen hézagosan ismerjük. Ilyvóban maradt, s 1713-ban Rákóczi az ő számára is kegydíjat (1500 livre-t) eszközölt ki a Napkirálytól.⁵ 1715-ben a török–velencei háború hírére Rákóczi újabb tervek kovácsolásába kezdett, amelyben ismét kulcsszerepet szánt Pápainak. Lengyelországból Havasalföldre küldte azzal a titkos (Bercsényi és a többi bujdosó előtt is titokban tartott) megbízatással, hogy a saját (és semmi esetre sem Rákóczi) nevében arra ösztönözze a vajdát, hogy hívja fel a Porta figyelmét a bujdosókra, akik komoly segítséget nyújthatnak a német-római császárral indítandó háború sikeres megvívására, illetve érje el, hogy a vajda e célból őt (Pápai) bízta meg az ügy konstantinápo-

mán azonban úgy fogalmaz, hogy „Pápai 1711 őszén szabadulhatott a vajda fogságából”: PÁPAI, *Törökországi naplói*, 36. – A primer források a Rákóczi által elmondottakat és a tömör előadásból is kihámozható időrendet erősítik meg: a küldetéssel kapcsolatos instrukciók és tájékoztató levelek 1711. június 1–2-án keltek, aug. 4-én pedig már Pápainak a cár által történt visszaküldéséről értesíti a fejedelem Ebeczky Sámuel, akinek azt is feladatul adta, hogy az I. Péter neheztelése miatt Rákóczi által is letartóztatott Pápai igyekezzen kimenteni a cár előtt meggondolatlan eljárásáért. Lásd: II. RÁKÓCZI Ferencz fejedelem, *Leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival, 1703–1712, III. (1710–1712)*, kiad. THALY Kálmán, Archivum Rákóczipanum: I. osztály III. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, 1874), 681–683, 694–697. A továbbiakban: AR I/III. Pápai e küldetésének szépirodalmi feldolgozása is van. A bájos történet történelmi hitelesség tekintetében persze nem állja meg a helyét, de szerzője minden bizonnyal Rákóczi *Vallomásainak* és Hermányi Dienes József alább taglalandó anekdotájának ismeretében írta meg a novellát, amelynek középpontjába Pápai szoknyabolond természetét állította. Lásd: BUDAY László, „Az orosz czár váltói”, *Magyar Szemle* 9, 6. sz. (1897): 64–66.

4 Rákóczi (részben Bercsényi előtt is eltitkolt) instrukciója Pápai számára: AR I/III, 732–735. Bercsényi beszámolója és Pápai jelentése a fejedelemhez: Székesi gróf BERCSENYI Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó, *Levelei Rákóczi fejedelemhez, 1704–1712, IV. (Pótköt.): 1711–1712*, kiad. THALY Kálmán, Archivum Rákóczipanum: I. osztály VII. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, 1879), 179–183, 185, 190–192. A küldetés rövid összefoglalása: KÖPECZI Béla, *A bujdosó Rákóczi* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991), 157, 161, 163.

5 KÖPECZI, *A bujdosó Rákóczi*, 190.

lyi képviseletével. A kerülő út ily módon történő intézése alapvető fontosságú volt Rákóczi számára: semmiképp sem akart maga ajánlkozni a szultánnak, mert biztos volt benne, hogy csak akkor kaphatja meg a szükséges biztosítékokat saját szuverenitásához, Erdély és Magyarország önállóságához, ha az oszmánok kéri az ő támogatását, nem pedig fordítva. Pápai azonban Ștefan Cantacuzino vajda németbarátsága miatt nem mert előhozakodni küldetésével, ám amikor 1715/1716 fordulóján a Porta Nicolae Mavrocordatot (Nicholas Mavrocordatos), a korábbi isztanbuli főtölmács fiát ültette a helyére, Pápai azonnal jelentkezett nála. Ugyanazzal a meggondolatlansággal intézte azonban a rábízott ügyet, mint 1711 nyarán a moldvai vajda előtt tette. Most Rákóczi hivatalos képviselőjeként lépett fel, még megbízólevelet is hamisított a maga számára, nem ismerve fel, hogy ezzel éppen Rákóczi eredeti elképzelése szenved súlyos csorbát. Mavrocordat azonnal felmérte a kuruc emigránsok és az oszmánok érdekeinek egybeesését, s az ötletet ő maga közvetítette a nagyvezír felé, aki a hotini pasa elé utalta az ügy intézését. Pápai ettől kezdve nyíltan is Rákóczi hivatalos követeként lépett fel, maga is Hotinba utazott, és a lengyel földön tartózkodó bujdosók vezéreivel (Bercsényi, Esterházy, Forgách és Csáky grófokkal) is e minőségében lépett kapcsolatba. Ezzel zavart keltett Rákóczi és Bercsényi között is. Rákóczi Franciaországban bosszankodva vette a lassan hozzá is eljutó fejleményeket és Pápai tudósításait, de végül megbízta, hogy kössön megfelelő szerződést a nevében a szultánnal. Nem így történt, Pápai végül csak III. Ahmed udvarias meghívólevelét és kilátásba helyezett ígéreteit közvetíthette Rákóczinak, aki – hosszas vívódás után – ennek ellenére is vállalta a törökországi utat.

A fejedelem reményei azonban hamar szertefoszlottak: mire török földre ért, a háború végkimenetele és vele a bujdosók sorsa már eldőlt. A fájdalmas következményeket Mikes Kelemen imént idézett levelében a tőle megszokott fátumszerűséggel összegzi: „A’ bizonyos, hogy olyan reménység alatt jöttünk ide, hogy hadakozás által menjünk bé hazánkban. De nem a’ volt az irántunk való rendelés; az el volt végezve, hogy mi ide békességre jöjjünk, és ebben az országban töltsük el a bujdosást.” Mikes tehát egy szóval sem okoz senkit a hibás döntésért, az európai keresztény közösségből való kiszakadásért.

Maga a fejedelem *Vallomásainak* második és harmadik könyvét már törökországi tartózkodása alatt vetette papírra. Részletesen taglalja az eseményeket, s immár a háború utáni helyzet ismeretében, tehát a sokak által előre jelzett aggályok beigazolódása után – egy kicsit talán az önigazolás igényével is – megpróbálja feltárni döntésének hátterét, s hosszan boncolgatja Pápai küldetését, rosszallóan ecsetelve ügyetlenségét és a kapott utasításokat figyelmen kívül hagyó eljárását.⁶ Egyedüli bűnbaknak persze nem tette (jó lelkiismerettel nem is tehetné) meg, mégis elfogadhatjuk Szekfü Gyula megállapítását, aki szerint Pápai Jánosnak azért kellett Pozsarevác után még hosz-

6 RÁKÓCZI, *Vallomások, Emlékiratok*, 560–565, 569–570, 576–583, 589–592. Az események igen részletes összefoglalása: KÖPECZI, *A bujdosó Rákóczi*, 250–291. Legújabbban a szultáni meghívólevelekkel kapcsolatos helyreigazítással összefügg a témát: PAPP Sándor, „A pozsareváci békekötés és a magyarok”, *Aetas* 33, 4. sz. (2018): 5–19. Pápai János szerepéről kis félreértéssel (nem Franciaországból, hanem lengyel földről ment Havasalföldre): *uo.*, 7–8.

szú ideig a rodostói kolóniától távol, Hotinban, majd Brăilában tengődni, mert Rákóczi még „ránézni sem szeretett, mint törökországi nyomorúságának előidézőjére”.⁷

Ha igaz is, hogy Rákóczi súlyosan megneheztelt rá, a halála előtt nem sokkal visszafogadta kegyeibe, s őt küldte a portára, hogy eszközölje ki visszatérését Franciaországba. Mikes ekkor, 1734. október 12-ei (107.) levelében – tehát bő másfél évtized után – említi ismét, ezúttal már a sógor titulussal: „Az urunk béküldötte Pápai sógort a portára, tudom, már eleget nevetett kétek együtt. Ha végbenmehetne, amiért ment, csak hamar Franciaországban mennénk innét.”⁸ A fontos küldetésen és a rokonság jelzésén túl alighanem a Pápai vidám jellemére történő utalás is a Mikes által megélt valóság apró szilánkjaként ragadható meg a fiktív levélfolyamban.

Két levéllel később, 1735. január 16-án Mikes már a lehangoló eredményről ad számot:

Ha minden dolgunk úgy fog folyni ebben az esztendőben, valamint a Pápai sógor munkája a portán, úgy minden dolgunk hátramász, nem elő. A porta nem adta teljességgel válaszul, hogy az urunkot el nem bocsátja Franciaországban, hanem hogy most nem jovallja, és hogy még annak nincsen ideje. De a császárok nemjovallása parancsolat, és a mi elmenetelünkől semmi nem telik.⁹

Több mint negyedfél esztendőn s 33 levélen keresztül Mikes újra hallgat Pápairól. Közben 1735 nagypéntekjén meghal Rákóczi, majd 1736 végén Rodostóba érkezik fia, József herceg, akiben a bujdosóknak csalódnia kell, s aki atyjánál sokkal szerencsétlenebb módon, a Porta bábjaként kapcsolódik be 1737 őszén az újabb osztrák–török háborúba. A bujdosók számára ekkor csillan fel újra a remény, hogy eljuthatnak még hazájukba, mivel Rákóczi József kíséretében nekik is táborba kell szállniuk. 1738. október 14-én (142. levél) Mikes egy hajóút kapcsán sorolja fel a vele együtt utazókat, köztük Pápai sőt sógor megszólítás nélkül.¹⁰ Rákóczi József ekkor már beteg, röviddel utóbb el is hunyt Csernavodában. Mivel testét Konstantinápolyba nem vihették, 1739. május 31-én Csernavodában temették el. Innen öt nappal később Mikes „jó társaságban”, Zay Zsigmonddal („Zai úrfi”) és „Pápai János sógor”-ral együtt Bukarestbe indult, ahová 11-én érkeztek meg (148. levél), s az utóbbiról megjegyzi, hogy „gyógyíttatni jött ide magát”.¹¹ Mikes ezután – pontosan nem ismert küldetéssel – Moldvába utazik, s amikor 1739. szeptember 18-án visszatér Bukarestbe, örömmel nyugtazza 153. levelében: „A szegény Pápai sógort, ha betegesen is, de életben találtam, és igen nagy örömmel látott.”¹² 1740. május 22-én (156. levél), a bujdosók Rodostóba való visszaindulása előtt azonban így sóhajt fel:

7 SZEKFÜ Gyula, *A száműzött Rákóczi* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1913), 216, illetve (Budapest: Holnap Kiadó, 1993), 195.

8 MKÖM I, 196; MKM MR, 227.

9 MKÖM I, 199; MKM MR, 230.

10 MKÖM I, 232; MKM MR, 269.

11 MKÖM I, 239; MKM MR, 277.

12 MKÖM I, 246; MKM MR, 285.

itt hagyjuk egy kedves bujdosó atyánkfiát, a szegény Pápai sógort, aki elvégezé hosszas bujdosását. Így fogyunk lassanként, és annyi sok közül csak négyen maradtunk, akik a szegény fejedelmet szerencsétlenségünkre idegen országra kísértük. Csak az a vigasztalásunk, hogy mások is meghalnak, nemcsak mi. A' való, hogy igen sovány vigasztalás, de csak kell valamivel vigasztalni magunkot.¹³

Az idézett levelekből látható, hogy Mikes éppen csak Pápai János jelenlétét dokumentálja a bujdosók között, és bár a többszöri, néhány szavas említésből is kitetszik iránta érzett rokonszenve, nem ad róla olyan megkapó jellemrajzot, mint Pápai konstantinápolyi követársáról, nádonyi Horváth Ferencről (47. levél),¹⁴ s még olyan élénken elbeszélte vidám jelenettel sem állított emléket neki, mint névrokonának, a bujdosók ügyeit ugyancsak régi diplomataként intéző Pápai Gáspárnak (36. levél).¹⁵ A köztük lévő sógorság értelmezésére pedig mostanáig az utókor sem tett kísérletet. E mulasztás pótlása érdekében eredjünk most Pápai családi életének nyomába!

Pápai János két házassága

Mivel a sógorság házasság útján jön létre, azt kell megvizsgálnunk, hogy pontosan milyen házassági kapocs révén nevezheti Mikes a sógorának Pápai. Viszonylag egyszerű helyzetben vagyunk: Mikesnek sem felesége, sem felnőtt kort ért leánytestvére nem volt, féltestvére, Boér (majd Huszár) József pedig évekkal fiatalabb lévén nála, nem jöhet szóba a Mikessel együtt emigrált Pápaival való házassági kapcsolatban. Így nagy valószínűséggel Pápai János felesége jelentheti a megoldás kulcsát, ő lehet az összekötő rokoni kapocs Mikes irányába.

Pápai származásáról mindössze annyit tudunk, hogy családja dunántúli eredetű, apja, Pápai Kovács János a szabadságharc második esztendejében onnan menekült a Tiszántúlra. Édesanyja, akinek még a nevét sem tudjuk,¹⁶ ekkor már nem élt. Pápainak viszont több feleségét is ismeri a szakirodalom, s a legutóbbi időkig szinte feloldhatatlan ellentét feszült egy kései irodalmi hagyomány és a szabadságharc idejéből szár-

13 MKÖM I, 249; MKM MR, 288. Mikes utóbb egykori szerelmét, a lengyel földön élő Bercsényiné Kőszegi Zsuzsannát is tájékoztatta bujdosótársainak sorsáról, köztük Pápai haláláról is. Ezt az információt azután az akkor szintén Lengyelországban élő Jávorka Ádám továbbította 1743. jún. 22-én az öreg Károlyi Sándornak. Jávorka Pápai János halálát Ilosvay Jánoséval együtt 1738-ra teszi, noha Pápai 1740-ben hunyt el. Nem tudjuk, Mikes most-e össze a két dátumot Bercsényinéhez írt levelében, vagy Bercsényiné, esetleg maga Jávorka sűrítette össze a kapott információkat. Lásd: SERES István, „Jávorka Ádám ismeretlen levelei Lengyelországból, 1743–1744”, in *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi: Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulóján*, szerk. TAMÁS Edit, a sárospataki Rákóczi Múzeum füzetei 53 (Sárospatak: Rákóczi Múzeum, 2008), 379–380, 386.

14 MKÖM I, 77–78; MKM MR, 88.

15 MKÖM I, 54–55; MKM MR, 61.

16 Benda Kálmán alább idézendő adata (lásd: 18. jegyz.) szerint 1730-ban egy bizonyos Pottyondy Rafael úgy nyilatkozott, hogy a saját és Pápai édesanyja testvérek voltak. Ezen a szálon elindulva, további genealógiai kutatásokkal a kérdésre egyszer talán még választ kaphatunk.

mazó primer források között. Hermányi Dienes József nagyenyedi református lelkész anekdotagyűjteményében szerepel az a szaftos pletyka (Bethlen Lászlóné Wesselényi Anna házasságtörése, majd válás utáni házasságkötése Pápai Jánossal), amellyel kapcsolatban sokáig fogalmazódtak meg kételyek, és amelyet mindeddig nehéz volt összeegyeztetni más forrásokkal. Hermányi a következőket írja a saját korában már évtizedek kódébe vesző, de a maga idejében nagy port felvert ügyről:

Bethlen László feleségül vette vala a' Wesselényi István testvérhúgát; de kevés idő múlva felmene Bécsbe, hogy Léopoldus császártól megnyerje az erdélyi gubernátorságot, és udvari praefectussának hagyá Pápai Jánost a' jó forma egész férfiat, 's a' lőn az ifjú aszszony mellett is a' corporis custos [testőr]; de ebre bízta vőlt a' hájat, minthogy Bethlen is két esztendeig mulata Bécsbe; [...] Hazajövéen, eltelé két fülét a' felesége felől való 's Erdélyt bakbúzzal bétöltött hír: mene azért panaszra a' sógorához Wesselényi Istvánhoz [...] mindjárt pedig asztalához ülteté a' sógor a' sógorát; de Bethlennek igen rősz kedve vala, és noha a' bórt felettébb szeretné, az asztalnál a' pőhárt csak maga előtt tartja vala; mőnd azért tréfából Wesselényi: Igyék kegyed Sógor Uram, ha nincs 100 arany a' zsebében, – akkor Bethlen 100 aranyat kiőnte az asztalra; de Wesselényi megparancsolá, hogy egy is el ne vesszen azokból. Innen mene Fejérvárra Bethlen Veszprémi István püspökhöz, és leteve 200 forintot, és kíváná, hogy őtet a' Wesselényi leánytól elválassza; de a' püspök mőnda: Régen úgy vőlt, hogy ha az őri ember 200 forintot letett, divortiumot [elválasztást] nyert, de már most az nem lehet, hanem kegyelmed, Bethlen uram, citatio [idézés] mellett folytassa causáját [ügyét], és bizonyítson, ha válni akar, – mellyen megindulván Bethlen László, a' kardjához kapa; de a' püspök ragadván hosszú és vastag nádpalcáját: hadj békét a' fegyvernek te gróf beste fia; mert bizony dolog, hogy ezt a' pálcát a' hátadhoz ütőm. Ezzel elmenvén Bethlen, megnyeré a' kurvától való elválást, ki osztán Pápaihöz is ment férjhez; de Pápai János Rákóczi Ferenc mellé álla 's vele el is bujdosék, a' török földjén is hala meg; Pápainé pedig sokáig özvegyle 's lakik vala Szilágyban. Bethlen úgy vévé el azután a' Folti Bálintné leányát, Máriát, kitől négy fiai lőttek.¹⁷

Benda Kálmánnak egy kései (1730. évi) örökösödési perben tett tanúvallomás alapján sikerült megerősítenie Pápai és Wesselényi Anna házasságkötését, azzal a kiegészítéssel, hogy Pápainak volt egy korábbi házassága is. A Benda által feltárt forrás egyetlen kronológiailag jól megragadható adata szerint Wesselényi Anna a lengyelországi emigrációba is követte férjét (nyilván 1711 elején), de onnan néhány hónapon belül (talán Pápai moldvai küldetése és fogsága idején vagy még előbb) hazatért, s attól kezdve „útjaik elváltak egymástól”.¹⁸

17 HERMÁNYI DIENES JÓZSEF, *Szépprózai munkái*, kiad. S. SÁRDI Margit, Régi magyar prózai emlékek 9 (Budapest: Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó, 1992), 232–233. Az idézet helyesírását modernizáltuk.

18 PÁPAI, *Törökországi naplói*, 18–19, 35–36, 395–396.

Sipos Gábor egy Pápaítól származó műtárgy, a krasznai kókuszdiópohár történetének feldolgozása kapcsán foglalkozott behatóbban Pápai János életével.¹⁹ (A szóban forgó műkincset Pápai végrendeletileg hagyta valamelyik erdélyi református egyházközség számára, s a végakarátát teljesítő asszony vitte azt Bukarestből Krasznára 1747 őszén.) Pápai életútját Benda Kálmán eredményei alapján ismerteti Sipos, s a házasságra ő is Hermányi anekdotáját idézi. Feltárt viszont két fontos – korábban nem ismert és azóta is mellőzött – családi levelet a pápai református nagykönyvtárból. Mindkettőt Pápai írta Konstantinápolyból, az egyiket 1706. április 17-én feleségéhez, a másikat ugyanazon év december 18-án édesapjához. Feleségét az édesapjával való egyetértésre intette, mint aki öregségében is kiválóan ért a gazdálkodáshoz. Fontos támpontot jelent Pápai házasságkötéséhez, amit ennek kapcsán megjegyzett: „bár ketten lettünk volna olly gazdák, miulta Ecsedből kijöttünk, nem vennénk pénzen búzát”. Ez alapján nagy valószínűséggel 1703 nyara előttre tehetjük esküvőjük időpontját, hisz Pápai akkor hagyta el Ecsedet.²⁰

Heckenast Gusztáv Benda Kálmán nyomán Pápainak két házasságát rögzítette Rákóczi-kori életrajzi adattárában. Wesselényi Anna mellett az 1730. évi tanúvallomásból vett első, ismeretlen nevű feleségre is utalt, de egy általa feltárt primer forrás, nevezetesen a fejedelmi birtokadományokról készült kimutatások jegyzőkönyve sem kerülte el a figyelmét, amelynek 1708. március 23-ai bejegyzése szerint Pápai nejét Horváth Erzsébetnek hívták.²¹ Amikor Heckenast halála után a kézirat sajtó alá rendezését átvettem, az adatok közötti ellentmondást a legnagyobb igyekezettel sem tudtam kiküszöbölni. A fő nehézséget az időrend adta: a Wesselényi Annával kötött házasságot Hermányi alapján mindenki az 1700 körüli időpontra tette, s Benda 1711-ből is őt említi Pápai feleségként. Az 1708. évi, Horváth Erzsébetre utaló adat ennek mindenképpen ellentmondott, s egyéb kételyek is felmerültek Pápai és Wesselényi Anna (tartós) házasságával szemben. Már Benda Kálmán is rámutatott, hogy a terjedelmes naplóiról ismert Wesselényi István egyetlen egyszer sem említi sógorát, Pápai Jánost, de ő még ezt a kisnemes és a főrangú asszony rokonsága közötti áthatolhatatlan szakadéknak, Wesselényi elutasító magatartásának tudta be. Mivel időközben Wesselényi 1704–1705. és 1707–1708. évi naplói nyomtatásban is megjelentek, a gyors és könnyű ellenőrzési lehetőség nyomán kitűnt, hogy Wesselényi még 1705-ben is Bethlennének nevezte a hűgát, így végül erre az ellentmondásra is utalva azzal egészítettem ki a Hermányitól ere-

19 SIPOS Gábor, „A krasznai kókuszdiópohár”, in SIPOS Gábor, *Reformata Transylvania: Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez*, 237–250 (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012). Az írás eredetileg 1983-ban jelent meg románul egy múzeumi kiadványban, majd 1987-ben magyarul a D. Nagy Gyula-émlékkönyvben.

20 Uo., 241–242. A levelek mai jelzete: Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Kézirattár, O 1092. Vegyes iratok, 68. és uo., O794. Miscellanea 222. 3. – Az idézett szövegrész pontos értelmezése persze rejthetne némi buktatót magában, hiszen Pápai azt követően is tarthatta még lakását Ecsedben, hogy Rákóczi szolgálatába állt, de hogy Konstantinápolyba való elindulása (1705. október 28.) előtt megnősült, az egészen bizonyos. Alább pedig látni fogjuk, hogy már 1703-ban is nős volt.

21 Heckenast Gusztáv a kézirat már legépelt oldalán utólag, kézzel toldotta be a lapszélre ezt az adatot, s nem foglalt már állást sem az időrend, sem a házasságkötések számát illetően.

dő szerelmi történetre való hivatkozást, hogy Pápai János és Wesselényi Anna „talán össze sem házasodtak vagy rövid időn belül különváltak”.²²

Az így függőben maradt kérdés tisztázását végül az erdélyi református zsinati jegyzőkönyvek közreadása segítette elő.²³ A feladatot Szabadi István végezte el, remek tanulmányban szembesítve a Hermányi által leírtakat a kükküllői egyházmegyei zsinat előtt megindított válóper adataival és egyéb forrásokkal.²⁴ A szerző figyelmét csupán a Heckenast Gusztáv-féle életrajzi adattár szócikke kerülte el, így nem reflektálhatott sem az ott megfogalmazott kételyekre, sem a Horváth Erzsébetre utaló 1708. évi adatra. Bethlen László és Wesselényi Anna 1696-ban megkötött házasságát Hermányi Dienes József és Cserei Mihály adatai alapján ismertette, a szerző rámutat Hermányi anekdotájának egy pontatlanságára, nevezetesen arra, hogy Bethlen csak évekkel azután ment Bécsbe, hogy Pápai Bánffy gubernátor ecsedi prefektusa lett, a házasságtörő viszony tehát még a férj tartós távolléte előtt kialakult, sőt még azelőtt vége is szakadt.

A Kükküllői Református Egyházmegye parciális zsinatainak végzéseiből az is kiderült, hogy a válópert 1700–1701 között valóban megindították, s a tanúvallomások alapján elég egyértelművé vált Wesselényi Anna hűtlensége, egy meg nem nevezett (de ismereteink alapján Pápaival azonosítható) ifjú legénnyel való szerelmi viszonya. A válást a parciális zsinat mégsem mondhatta ki, az ügyet ugyanis az egyházi törvények alapján az erdélyi egyházkerületi zsinat elé kellett utalnia. Mivel az egyházkerületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn, az ügy további fejleményei ezen a szálon nem követhetők. Szabadi István is rámutatott azonban, hogy Wesselényi István naplói szerint Wesselényi Anna még 1705-ben is Bethlen László nevét viselte, válásukra így addig nem kerülhetett sor.²⁵ A házaspár azonban már külön élt, mert Bethlen 1704 és 1708 között Bécsben tartózkodott. Sajnos, az erdélyi egyházkerületi forrásokban a későbbi időszakból sem maradt nyoma válóperüknek, de a tiszántúli egyházkerület 1709. június 29-én Kállóban tartott generális zsinatán, immár Wesselényi Anna kérésére, kimondták a válást.²⁶ Látni fogjuk, hogy Szabadi István helyes következtetésének megfelelően Pápai János és Wesselényi Anna házasságkötésére ezt követően került sor.

A szerző még egy fontos életrajzi adatot tárt fel az egyháztörténeti forrásokból Wesselényi Anna életére: 1717-ben ismét válást kezdeményezett a szilágysági református esperes előtt, mivel dokumentumokkal tudta igazolni, hogy száműzetésben élő férje, Pápai János házasságtörést követett el. Az újabb válás kimondására vonatkozó forrás

22 HECKENAST, *Ki kicsoda...*, 328.

23 Lásd a vonatkozó kötetet: BUZOGÁNY Dezső, Ősz Sándor Előd és TÓTH Levente, összeáll., bev., jegyz. és mutatók, *A Kükküllői Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései I.: 1638–1720*, Erdélyi református egyháztörténeti adatok 6/1 (Kolozsvár: Erdélyi Református Egyházkerület, 2008).

24 SZABADI István, „»Végnélkül valók az egyenetlen házastársak szövevényei«: Wesselényi Anna és Bethlen László válásai”, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Philosophica* 21, Fasc. 2 (2017): 313–322.

25 Uo., 316.

26 Uo., 320.

egyelőre nem került elő, mint ahogy azt sem tudjuk, hogy Wesselényi Anna mikor halt meg, közvetett adatok szerint 1725 végén még életben volt.²⁷

Historiográfiai áttekintésünk végén megállapíthatjuk tehát, hogy Hermányi Dienes József története a lényegét bizonyára helyesen foglalta össze, de az események időrendjére már nem volt tekintettel, évtizedekkel utóbb már nem is igen lehetett. Azt, hogy Pápai János és Bethlenné viszonyára 1700 körül kerülhetett sor, a szakirodalom már korábban tisztázni tudta, hiszen rövidebb később Pápai már Bánffy György gubernátor szolgálatában állt az ecsedi uradalom élén. Legújabbán Szabadi István arra is rámutatott, hogy a liezonra Hermányi előadásával szemben nem Bethlen László bécsi tartózkodása alatt került sor, és hogy a válást sem mondták ki azonnal. Függetlenül maradt kérdés, hogy Bethlen László miként köthetett új házasságot 1708–1709 táján, s ha Erdélyben mégis kimondták a válást, akkor Wesselényi Annának miért kellett új pert kezdeményeznie a tiszántúli egyházkerület fórumán. Az eddig feltárt adatokból az időrend tisztázása révén világossá vált immár, hogy *Pápainak nem három, hanem csak két felesége volt.* Az első az a Horváth Erzsébet, akire Heckenast Gusztáv 1708. évi adata utal, neki szólt Pápai 1706. évi levele, amelyet Sipos Gábor idézett, és rá mint a Wesselényi Annát megelőző házastársra vonatkozik a Benda Kálmán által feltárt 1730. évi tanúvallomás.

Időközben sikerült további forrásokat feltárni Pápai János és Wesselényi Anna életéhez, amelyek nyomán a még függőben lévő kérdések jelentős része is megválaszolható. A nagyecsed református anyakönyv tanúsága szerint Pápai már 1702. november 21-én ecsedi prefektus volt, s egyelőre ez az első adatunk e tisztségére. Ekkor a helyi lelkésszel és az iskolamesterrel azon tanakodtak, hogy az addig lezárva tartott régi nagytemplomot vajon birtokba vehetik-e. Ez nyilván azért merülhetett fel, mert a katolikus Rákócziaktól immár a református Bánffyhoz került az uradalom, s a helyi színreformátus közösség felismerte az új helyzetben rejlő lehetőséget, majd bátran élt is vele. Az, hogy Pápai mennyivel korábban lépett Bánffy szolgálatába, még további kutatásokat igényel, de az már világos, hogy még nem Wesselényi Anna férjeként, s így nem is Bánffy György vejének, Wesselényi Istvánnak sógoraként kapta a megbízást. Sokkal valószínűbb, hogy amikor fény derült a házasságtörésre, a távozásra kényszerülő Pápainak ezt az egzisztenciális lehetőséget biztosította Wesselényi Anna. Hogy bátyja, Wesselényi István mennyit tudott a viszonyról, mennyire folyt bele húga életébe és egyáltalán miként vélekedett arról, illetve hogy ő maga pártfogolta-e egyáltalán apósa előtt Pápainak, arra vonatkozó információkkal nem rendelkezünk. Az a tény, hogy naplóiban nem említi Pápainak a sógoraként, immár érthető, s így arra sem kell gondolnunk, hogy feltétlenül parvenükként tekintett volna az új rokonra.

Hogy húga házasságtöréséről, legalábbis annak vádjáról tudnia kellett, az Hermányi anekdotájából is következik, mely szerint Bethlen előbb hozzá fordult panaszával. Amikor az egyébként iszákos Bethlen sógora asztalánál csak forgatta a poharat, s Wesselényi tréfásan arra biztatta, hogy igyék, ha nincs a zsebében 100 arany, bizonyára arra utalt, hogy a költséges válóper helyett inkább fojtsa alkoholba a bánatát. Ké-

27 Uo., 320–321.

sőbb Wesselényi a saját kurucokhoz pártolt édesanyját és a vele együtt Nagyszebenben élő hűgát is csak ritkán említi naplóiban, elég hűvösen, többnyire birtokügyben, illetve a hűgának nyújtott anyagi támogatások kapcsán. Ezzel szemben más atyjafiait, a felesége egészen tág rokonságát kedélyes asztali jelenetek, kölcsönös látogatások alkalmából is sűrűn emlegeti, sőt a kuruccá lett főemberek családtagjaival sem volt tartózkodó, tehát nem a napló szűkszavúsága állhat a ritka említések háttérében. Az persze érthető, ha a családi szennyest még a naplójában sem szívesen teregette ki, ellenben sógora bécsi viselt dolgairól, költekezéseiről, iszákosságáról és „kurvázkodásáról” már ő is megóvóan írt.²⁸ Meglehet, hogy a hűgát ért korábbi vádak ismeretében, éppen azok ellenpontjaként nyilvánította ki rosszsallását. Van azonban Wesselényi naplóiban egy egészen különös feljegyzés, amely igencsak elgondolkodtató. A marosvásárhelyi fejedelemeiktató országgyűlés után, a kurucok erdélyi berendezkedéséről kapott hírek között említi 1707. június 4-én, parasztemberekől vett tudósításként: „Az egész fiscalításoknak praefectusa pedig Pápai Ferenc, azki az úr ecsedi gondviselője volt, vicepraefectus pedig Marjai, aki szolgabíró vala.”²⁹ A hír teljesen helytálló, s egyértelmű, hogy Pápai Jánosról mint az erdélyi kincstári javak prefektusáról van itt szó. Pápai ekkor még Konstantinápolyban tartózkodott, kinevezése csak formális volt, s nem csoda, ha az egyszerű parasztok elvették a keresztnévét. A birtokok tényleges igazgatását végző viceprefektus Kismarjai Albert volt, így az ő neve is hibásan rövidült Marjaira. Pápai János személyének azonosítása azonban egyértelmű, hiszen Wesselényi azt is leírta, hogy „az úr”, vagyis apósa „ecsedí gondviselője volt”, tehát nem arról van szó, hogy ne tudta volna azonosítani a hibás nevet az általa is ismert személlyel. Azt azonban megkockáztathatjuk, hogy ha János helyett Ferencnek írja, még ha egyszerű tévesztés, például egy általa jól ismert Pápai Ferencre való hibás asszociáció miatt is,³⁰ akkor nem tehetett rá mély benyomást, ismeretsége nem lehetett túl szoros hűga egykori szeretőjével.

Azt is feltehetjük, hogy annak idején maga Wesselényi Anna is igyekezett tagadni, eltitkolni az ügyet családtagjai előtt, s Wesselényi talán nem is kívánt belefolylni a számára is kellemetlen ügybe, sőt még némi naivitást is feltehetünk róla. Utóbbira vall, hogy amikor Pekry Lőrinc kuruc generális a Nagyszebenből kiszökött szolgáktól halott pletykák alapján egy csúfondáros levélben kipellengérezte Bánffy György gubernátort az egyik szobalányával folytatott viszonya alapján, Wesselényi hűledezve, hitetlenkedve jegyezte be a másoktól visszahallott esetet naplójába. Kis töprengés után azonban hozzáírta, hogy talán nem is alaptalan rágalomról van szó, mert ha jól belegondol, a megnevezett Ilonka nevű cseléd túl sokat enged meg magának és olyan fölényesen viselkedik, hogy arra tényleg az lenne a kellő magyarázat, ha csakugyan az

28 Ezeket idézi: SZABADI, „»Végnélkül valók...«...”, 317.

29 WESSELÉNYI István, *Sanyarú világ: Napló 1703–1708*, 2. kötet, kiad. DEMÉNY Lajos [1707] és MAGYARI András [1708], 2 köt. (Bukarest: Kritierion Könyvkiadó, 1985), 2:199. (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1985), 199.

30 Wesselényi Keresztési Sámuel temetése kapcsán említi a koporsóját fogó előkelők között „Pápai Ferenc uramat” (uo., 215.), így akár az ő keresztnéve alapján is könnyen elvethette Pápai János nevét.

apósa ágyasa volna.³¹ Mindent egybevetve leszögezhetjük, hogy az események időrendjének ismeretében korrigálnunk kell Benda Kálmán megállapítását, aki szerint Wesselényi „kötetszámra írt naplóiban minden kis családi eseményt följegyzett, de Pápai nevét egyszer sem írta le”, s ebből arra következtetett, hogy a főrangú sógor nem ismerte el rokonának a „vagyonatlan kisnemet”.³² Sipos Gábor is ehhez a véleményhez csatlakozva írta: „A Wesselényi család felháborodására jellemző, hogy Wesselényi István naplójában egy szóval sem említi testvérének, Annának válását és új házasságát.”³³ Most már tudjuk, hogy a rokonság ekkor még nem állt fenn, később pedig látni fogjuk, hogy az igen rövid ideig tartó sógorságra az adott viszonyok között Wesselényi nem is igen reflektálhatott semmit, naplót pedig abból az időből már nem hagyott hátra.

Nemcsak Wesselényinél nincs nyoma húga és Pápai viszonyának, de a Pápaiktól fennmaradt iratokban sincs erre utalás. Életrajzi adatai alapján úgy tűnik, hogy Bethlen László udvarából való távozása után hamar új életet kezdett, megnősült és rangban hozzáillő, de módos köznemesi családból választott magának feleséget. Az ecsedi anyakönyv szerint 1703. július 5-én már nő volt, mert a helybeli prédikátor, Szathmári R. István Pál nevű fiacskájának „Pápai János praefectus” volt a keresztapja, keresztanyja pedig „az praefectusné”. Bizonyos, hogy ő a már ismert Horváth Erzsébettel azonos. A házasságot 1701–1702 körül köthették meg, s ennek kapcsán Pápai János alapvető életrajzi adatára, születési évére is ki kell térnünk. Benda Kálmán azért tette az 1660-as évek elejére, mert az odera-frankfurti egyetemre 1680-ban iratkozott be, amikor legalább 18–19 éves lehetett. Az egyetem anyakönyvében szereplő Joannes Pápaik azonban pusztán a névazonosság és a református vallás alapján köthetjük a későbbi ecsedi prefektushoz. Csakhogy egyetlen későbbi adat sem erősíti meg, hogy Pápai tényleg folytatott volna egyetemi tanulmányokat, s éppen Odera-Frankfurtban. A Pápai János név egyébként is gyakoribb annál, hogy elhamarkodva azonosítsuk a kereken húszévnyi különbséggel (1680–1700) felbukkanó két azonos nevű személyt, hát még, ha tudjuk, hogy a kálvinista teológusok előszeretettel vették fel származási vagy iskoláztatási helyüket vezetéknév-ként. Márpedig a dunántúli református központként ismert Pápa városáról nyilván több olyan egyetemi hallgató is vehette a nevét, akit eredetileg másképp hívtak. (Ne feledjük: a mi Pápai Jánosunk apja is Pápai Kovács Jánosként szerepel a forrásokban!) A pusztai névazonosság és a vallás tehát nem lehet elégséges alapja a két személy azonosításának, ami keveset pedig a kuruc Pápai János életkoráról megállapíthatunk, az éppen ellentmond annak, hogy születését az 1660-as évek elejére tegyük. Hermányi Dienes József „jó forma egész férfinak” mondja Pápaik, Bethlen László és Wesselényi Anna 1700–1701-ben lefolytatott válóperében pedig „ifjú legényként” emlegetik az asszony kedvesét, s ez a minősítés nem igen illik egy 40. életéhez közelítő férfira. Pápai János levelezésében is találunk egy elgondolkodtató adatot: 1706-ban „Édes Apám Uram”-nak szólítja Vay Ádámot, s levelének végén is a fiaként búcsúzik tőle.³⁴ Vay Ádám 1657-ben született, s

31 WESSELÉNYI, *Sanyarú világ...*, 2:349–350.

32 PÁPAI, *Törökországi naplói*, 19.

33 SIPOS, „A krasznai kókuszdíópohár”, 240. (4. jegyz.)

34 PÁPAI, *Törökországi naplói*, 366.

egy nála csupán 4-5 évvel fiatalabb férfi legfeljebb akkor nevezné az apjának, ha mondjuk az apósa volna. Tudjuk, hogy nem erről van szó, a korkülönbség tehát inkább 15-20 év lehetett Vay és Pápai között, az utóbbi tehát az 1670-es évek második felében született. 1680 után már azért nem, mert Bethlen László bizonyára nem egy 18-19 éves ifjút, hanem valamivel azért idősebb legényembert állíthatott udvara élére. Maga Bethlen 1675-ben született, s 1696-ban, 21 évesen vette nőül Wesselényi Annát. A menyasszony születési idejét nem ismerjük, de a korabeli szokások alapján pár évvel fiatalabb lehetett a vőlegénynél (bátyja, Wesselényi István 1674-ben született). Pápai János születését ezen adatok alapján is inkább 1675 utánra tehetjük.

Pápai így a húszas évei derekán, végén vehette nőül Horváth Erzsébetet, a nagykállói Horváth Péter leányát.³⁵ Miután Pápai Rákóczi mellé állt, Ecsedről feleségével együtt Kállóba költözött, s ide menekült a Dunántúlról Pápai már említett édesapja, idősebb Pápai (Kovács) János is. Az 1707. évi dikális összeírásban az öreg Pápai és Horváth Péter a város legmódosabb nemesei közé tartoztak, az élen maga Horváth állt 53, Pápai pedig a negyedik helyen 26 $\frac{3}{4}$ dikával. A családtagokat egyiküknél sem írtak össze, nyilván azért, mert a nemesi háztartásokban ők nem számítottak adóalannak. (Az adózók háztartásában minden 16 év feletti személy adóalannak számított, csupán a katonaszkodók kaptak személyük után mentességet.) Tudjuk, hogy Horváthnak ekkor még a felesége is élt, azt azonban nem, hogy Pápai János felesége önálló háztartást vezetett-e, vagy egy kenyéren élt apósával.³⁶ A kimutatás szerint „Petrus Horváth Nobilis” 26 igás-ökörrel vagy lóval (azonos értékük alapján közös rovatban szerepelnek), 20 fejőstehénnel, 60 egyéb marhával (ebben a rovatban a 4 év feletti üszöket és tinókat, valamint a meddő teheneket összesítették), 84 fejős juhhal vagy sertéssel, 36 kassai köből búzavetéssel, 40 köből rozs- vagy árpavetéssel és 90 (magyar?) forintot értékű (talán bérbe vett) földesúri haszonvétellel. Nászura („Joannes Pápaj Nobilis Trans-Danubianus”) adóalapját 12 ökör vagy ló, ugyanannyi fejőstehén, 40 egyéb marha, 2 juh vagy sertés, 40 kassai köből búzavetés, 16 köből rozs- vagy árpavetés és 30 font dohány képezte. Egybecseng ezzel Pápai már idézett előző évi levele a feleségéhez, amelyben apját idős kora ellenére is jó gazdának mondja.³⁷

35 Ezt Pápai alább idézendő, 1710. júl. 18-ai leveléből tudjuk, ebben ugyanis anyósa, Horváth Péterné halálát említi.

36 A Sipos Gábor által feltárt két 1706. évi családi levél (lásd: 19–20. jegyz.) másolatát megkértük Páparól (köszönet érte Hudi Józsefnek, a Dunántúli Református Egyházkerület levéltárvezetőjének!), s bár azokon külső címzés nem szerepel, tartalmuk alapján elég egyértelmű, hogy mind Pápainé, mind idősebb Pápai Kovács János Kállóban élhetett, nem túl nagy egyetértésben, de egy fedél alatt. A levelek provenienciájáról a külzetükön olvasható feljegyzések tájékoztatnak: a pápai illetőségű Szalmavári Kovács családtól kerültek a református gyűjteménybe. További kutatásokat igényel, hogy hozzájuk miként jutottak: a Szalmavári Kovácsok valóban a Pápai Kovács családtól vették eredetüket (s ez esetben is kérdés, hogyan jutott hozzájuk a két családi okmány), vagy csupán a 19. században, őseiket keresve, tévesen kapcsolták össze a két családot?

37 Lásd a Hajdúvárosok és Nagykálló dikális összeírását: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), G 28. V. 2. d. A Rákóczi-szabadságharc levéltára (a továbbiakban: R-szh. lt.), Gyűjteményes rész, Katonai iratok, Hadiadóra vonatkozó iratok, 1707. pag. 212.

A következő adatunk Pápainéra a már szintén említett, 1708. március 23-ai adománylevél, amelyben a fejedelem a kállói kocsmák jövedelmét ajándékozza „nemzetes vitézlő Pápay János ... házastársának, nemes Horváth Ersébeth asszonynak”.³⁸ Mint tudjuk, Pápai 1708. október 26-án érkezett Máramaroson át Szatmárra a fejedelemhez, s így hosszú évek után hamarosan viszontláthatta családtagjait. De már a következő év elején Belgrádba és Temesvárra kellett indulnia Teleki Mihály gróf kíséretében. Teleki január 25-én érkezett Pápai János kállói házába, s másnap már indultak is Debrecen felé.³⁹ Temesvárról Pápai Telekit hátrahagyva március 30-án hazaindult.⁴⁰ Nem sokáig örvendhetett azonban felesége viszontlátásának, mert az asszony röviddel utóbb elhunyt.⁴¹ Egy kislányt hagyott hátra, aki vagy ekkor születhetett (kis híján 9 hónap telt el azóta, hogy Pápai hazatért Konstantinápolyból), vagy (Pápai 1705. október végi elindulásával számolva) még 1706. július vége előtt.⁴²

Miután Pápai 1710. január 13-án Nagykállóból ismét Konstantinápolyba indult, második házasságkötésére röviddel megözvegyülése után kerülhetett sor. Láthattuk, hogy Wesselényi Anna keresetere a tiszántúli református egyházkerületi zsinat éppen ekkor, 1709. június 29-én (és éppen Kállóban, Pápai lakhelyén) mondta ki a válást. Horváth Erzsébet röviddel július 10. előtt hunyt el, így az egykori szerelemesek a sors különös játékaként szinte azonos időben váltak újra szabaddá, így megnyílt a lehetőség a kései beteljesülésre. Egy véletlen szerencse folytán nem csupán következtethetünk a házasság ekkori létrejöttére, hanem konkrét forrás is utal rá, előbb azonban tekintsük át röviden Wesselényi Anna sorsát azt követően, hogy elhagyta Nagyszebent. Legfőképp arra kell választ adnunk, miképp keveredhetett a kurucok táborába, ahol azután – ha rövid időre is – meglelte vagy meglelni vélte elveszettnek hitt boldogságát. Mint

38 MNL OL G 19. II. 3. i. R-szh. lt., Fejedelmi Kancellária, Fejedelmi jószágadományok kimutatása, tom. II. pag. 104.

39 Ifjabb TELEKI Mihály, II. Rákóczi Ferenc főtisztjének, *Naplója: Szemelvények az 1703-tól 1712-ig terjedő korszakból*, jegyz., bev., közl. a budapesti II. Rákóczi Ferenc állami általános gimnázium tanárainak és tanulóinak munkaközössége, szerk. TEMESI Alfréd (Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1960), 77. Az adatot azért idézzük, mert megerősíti házagos ismereteinket Pápai kállói otthonáról.

40 Uo., 85.

41 1709. júl. 10-én Károlyi Sándor tábornagy írja Rákóczinak Nagykárolyból: „Pápai uramnak felesége meghalván, készít [!], mindazáltal óránként várom”. MNL OL G 15. I. 1. R-szh. lt., II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára, Emigrációba vitt rész, caps. F. fasc. 193. pag. 5.

42 A leánykára egyetlen adatunk Pápai 1710. júl. 18-i levele Károlyihoz, amelyben (volt) anyósa, Horváth Péterné halála miatt a kislány kisemmizésétől tartott. Pápai újabb diplomáciai útja miatt nyilván az ekkorra már megözvegyült nagymama viselte gondját a félárva gyermeknek (legalábbis ez valószínűbb, minthogy az új feleség vette volna magához), s az ő halála után Pápai távollétében nem volt, aki az anyai örökség rá eső részét biztosíthatta volna számára. Pápai levelét lásd: MNL OL P 396. Károlyi család nemzetségi levéltára, Acta publica, 1. Acta Rákócziana, Ser. I. Misseles diversorum ad Alexandrum Károlyi, No. 8884. – Nem kizárt, hogy a kislány érkezésére utal Pápai feleségéhez írt, 1706. ápr. 17-i levélben, amikor így fogalmaz: „bizony, édes szívem, ha Isten új vendéggel megáld ennek utána, továbbra is kell gondolkoznunk, mivel azt is fel kell nevelnünk”, mindazonáltal e szavak nem csak az asszony várandósságaként értelmezhetőek, hanem általánosságban a család gyarapodását illető, jövőbe vetett reményként is. Az apjához írt levél keltezésekor (1706. dec. 18.) a szülésnek már le kellett volna zajlani, de ekkor Pápai gyermek(ek)re egyáltalán nem utal.

fentebb már utaltunk rá, az asszony édesanyja, Wesselényi Pálné Béldi Zsuzsanna partiumi birtokain élt, s a kurucok elől sem húzódott a császáriak által védett városba vagy várba, hanem mindjárt 1703-ban csatlakozott Rákóczihoz. (Egy főúri özvegy esetén a „csatlakozás” nem jelentett többet, mint helyben maradást, s védtelen asszonyként több ízben folyamodott a fejedelem pártfogásáért.) Amikor császárpárti fia vagyonát elko-bozták, az abból öt megillető részt Rákóczi is meghagyta a számára, de az új birtoko-sok, előbb Csáky László, majd Csáky István nem akarták kiadni a tartására rendelt természetbenieket, Béldi Zsuzsanna ezért újra és újra panasszal fordult Rákóczihoz és Károlyi Sándorhoz is.⁴³

Béldi Zsuzsanna az Apafi-korban hűtlenségben elmarasztalt és a Héttorony foglya-ként elhunyt székely főember, Béldi Pál és Vitéz Zsuzsanna leánya volt. Annak a Wes-selényi Pálnak a felesége, aki az 1670-es években a bujdosók egyik vezére volt, egészen addig, amíg az üstökösként feltűnő nagy rivális, Thököly Imre háttérbe nem szorította. Wesselényi még azt is megérte, hogy 1688-ban I. Lipót visszafogadja kegyeibe, s a csá-szár-király hűségén halt meg 1694-ben. Két, felnőtt kort ért gyermekük született: Wes-selényi István és Anna. Házasságuk azonban megromlott, de az erdélyi országgyűlés előtt folytatott válóperben végül elválasztásukra nem került sor, csak különélésüket rendelték el az asszony megfelelő tartásának biztosításával.⁴⁴ Wesselényi Anna tehát boldognak biztosan nem mondható gyermekkor után egy zátonyra futott házasságból igyekezett kitörni, s valamikor a kuruc háború második felében csatlakozott édesany-jához, akinek élete hasonlóan alakult. Az első forrásunk Wesselényi Annáról Rákóczi táborában 1707. július 19-én kelt Munkácson. A fejedelem ekkor arra utasította Barcsay Ábrahám erdélyi főkincstartót, hogy „Veselényi Anna asszonynak férje, G. Bethlen László Szilágyságon lévő jószágából excindáljon intertentiójára [utaljon ki az ellátá-sára] annyit, a’ mennyi az accludált specificatio [mellékelt részletezés] szerint holna-ponként kitelhetik, míg férjével való dolog el fog igazíttatni”. A melléklet szerint az asszony tartására Rákóczi havi 100 forintot, 6 köből búzát, 1 szalonnát és 15 köből za-bot rendelt.⁴⁵ Néhány további birtokügy mellett szorososan vett témánk szempontjából is fontos Rákóczi 1708. november 2-án kiadott rendelete Kocsi János tiszántúli reformá-tus püspökhöz:

Groff Bethlen Lászlóné Veselényi Anna alázatos instantíja [folyamodványa] által reprae-sentálta [jelentette] előttünk, miként férje, említett Bethlen László már kilencedik esz-tendőől fogva törvénytelenül mellőle nem csak elállott, hanem az Erdélyi Generalis Synodus judiciuma és deliberatuma [általános zsinat ítélete és végzése] ellen elébbi gonosz szándékában vakmerőképpen perseverálván [kitartván], attól fogva is hitetlenül élt, s az

43 Béldi Zsuzsannának több levele is fennmaradt a Rákóczi-szabadságharc levéltárában és Károly Sándor kuruc kori iratanyagában, melyek kiadása jövőbeni terveink között szerepel.

44 Béldi Zsuzsanna előéletét, Wesselényi Pállal való házasságát és válóperét röviden ismerteti: SZABADI, „»Végnélkül valók...«”, 318–319.

45 Lásd a fejedelmi leveleskönyvbe bejegyzett utasítást: MNL OL G 19. II. 3. h. R-szh. lt., Fejedelmi Kancel-lária, Protocolum Rákóczianum, tom. IV. pag. 89.

instans [kérelmező] asszont kesergette, mellyet is mellettünk lévő erdélyi tanács úri híveink recognoscálván [tanúsítván], a' mint minden nyomorultnak és elhagyattnak [!] igaz ügyének felvételére fejedelmi igazgatásunknak hivatalja és természeti kegyelmes-ségünk szerint köteleztetünk a' szerint qua summus justitiarius [mint a törvény legfőbb őre] akartuk kegyelmesen is parancsolnunk kegyelmednek, hogy megfontolván, magok szent hivatalja szerint is mennyivel tartozzék kegyelmetek a' megbántódottnak igazságának kiszolgáltatásához, a' midőn az instans asszonytól requiráltatik [megkerestetik], és igazságának praetensiójáról [követeléséről] hiteles bizonyáglevellei által doceálni és producálni [bizonyítani és igazolni] fogja dolgát, egy bizonyos terminus [határidő] alatt revidéálja [vizsgálja felül], hogy igazsága comperiáltatván [megbizonyosodván], ártatlanságában rabul ne tartassék.⁴⁶

Mint láttuk, a válasz kimondása még ezt követően is bő félévbe telt, s Horváth Erzsébet ugyanakkortájt bekövetkezett halála után immár minden akadály elhárult Wesselényi Anna és az „ifjú legényből” tapasztalt férfivá érett Pápai János házasságkötése elől. Nem tudjuk, tartottak-e közben bármiféle kapcsolatot egymással az egykori szerelme-szek, vagy hosszú évek után csak ekkor találkoztak újra, de most mindketten úgy vélhették, hogy Isten rendelése szerint is egymáséi lehetnek. Az esküvőről eddig mind-össze egy utalást sikerült fellelnünk, Rákóczi főkomornikja, Körössy György utal rá Beniczky Gáspárhoz, a fejedelem fiatal magántitkárához írott 1709. december 29-ei le-velében: „Az új esztendőben Kegyelmednek is menyecskéje legyen, mint Pápai uram-nak is van, Nagyságos nagy urak sógorsága, szaporodik Erdélbe' az úr. Kegyelmed is vegyen példát!”⁴⁷

Egy régi szerelem kései beteljesülése volt ez a házasság, de sok örömük már nem lehetett benne, hiszen Pápai 1710-ben is hosszú diplomáciai küldetésben járt, s az asz-szony rövid lengyelországi bujdosás után 1711-ben végleg hazatért, miközben férje a száműzetést választotta.

Mikes és Pápai sógorsága

Tisztán látjuk immár, hogy Pápai János két házasságot kötött, s bizonyára nem az első feleség, a kállói köznemes, hanem a második, az erdélyi bárónő az, aki rokoni szálak-kal kapcsolódik Mikes Kelemenhez. Mikes rokonsági hálóját elég jól ismerjük, ő maga is sokat elárult róla, amikor élete alkonyán végre nem egy fiktív unokanővérral folyta-tott irodalmi levelezést, hanem hús-vér atyafiakkal válthatott valóságos leveleket. Mi-kes életében nem az atyai, hanem inkább az anyai rokonok voltak meghatározók. Mi-kes-ágon a legfőbb pártfogó, Mikes Mihály gróf túlságosan távoli rokon volt vér szerint és talán társadalmilag is. Az édesanya, csicsókeresztúri Torma Éva nővérei azonban –

46 Uo., 189–190.

47 Körössy levelét lásd: MNL OL G 26. IV. 2. a. R-szh. lt., Gyűjteményes rész, Kérvények, levelek, jegyzékek, Levelek: tisztázatok és másolataik, 1709. dec., pag. 135–136.

Hopp Lajost idézve „kedves nénearc”-ként⁴⁸ jelennek meg Mikes féltestvéréhez, Huszár Józsefhez írott leveleiben. Az anyai nagymama, Huszár Borbála pedig ha nem is eleven emlékképként, de az édesanya által közvetített módon töltött be fontos szerepet az unokák életében is.

Huszár Borbála két házasságából kilenc gyermeket ismerünk név szerint. Torma Györgytől született Sámuel (†1741), Klára, István, György, Éva (Mikes édesanyja), Borbála és Domokos.⁴⁹ A második férjtől, hídvégi Nemes Jánostól származik ugyancsak Domokos és Mátyás.⁵⁰ A mostohanagypapa Mikes születése előtt két évvel, 1688. április 19-én elhunyt,⁵¹ de a nagymama biztosan megérte még a kis Kelemen születését.⁵² Hogy ő mikor fejezte be földi pályafutását, lehetett-e róla Mikesnek legalább olyan álomszerű emléke, mint Rákóczinak Báthory Zsófiáról,⁵³ nem tudjuk. Azt azonban igen, hogy Mikes késő öregségében is számon tartotta nagyanyjának tág rokonságát, s fájdalmas vágyakozással írta féltestvérének:

Kedves öcsém, közbe vagyon ked véve Huszár Borbára vériből való atyafiakkal. Nem Isten áldása-é a? Csak egy vettetett ki azok közül, valamint a férges alma a kertből.⁵⁴

A Torma Éva második házasságából született Boér József már bizonyára nem ismerte anyai nagyanyját, de édesanyja hatására az ő nevét vette fel királyi engedéllyel, s így alapította meg a báró kövesdi Huszár familiát.

Wesselényi Anna és Mikes Kelemen között Torma Éva egyik nővérének, Klárának a révén keletkezett távoli rokonság, Klárát ugyanis Béldi Pál fia, Wesselényi Anna anyai nagybátyja, Béldi Dávid vette feleségül. A rokoni szálát az is erősíthette, hogy Mikes Pál, Kelemen édesapja és Béldi Dávid együtt udvaroltak a Torma lányoknak, és esküvőjüket is együtt tartották.⁵⁵

48 MKM MR, 697.

49 NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 13 köt. (Pest: Emich Gusztáv, 1857–1868). A nyolc kötetbe rendezett reprint kiad. Szakály Ferenc kísérettanulmányával (Budapest: Helikon Kiadó, 1987), 11:254.

50 Uo., 8:124; Nemes János bő másfél évnyi özvegység után, 1676. febr. 18-án vette nőül a szintén megözvegyült Huszár Borbálát, aki még az év jún. 29-én „idétlen” (azaz koraszülött, életképtelen) gyermeket szült. 1677. aug. 5-én megszületett első fiuk, akit szeptember 28-án kereszteltek Domokos névre. Lásd: Hídvégi id. NEMES János „Naplója az 1651–1686. évekről”, közli TóTH Ernő, *Történelmi Tár: Új folyam* 2 (1902): 231–263, 375–411, 528–574, 549, 552, 558. Ez alapján cseréltük fel a Nagy Ivánnál szereplő sorrendet Nemes Mátyás és Domokos tekintetében. Az első férj halálára és a Torma gyermekek sorrendjére vonatkozó egykorú adatokkal nem rendelkezünk.

51 Az adatot Czegei Vass György naplójából idézi Tóth Ernő: NEMES, „Naplója...”, 232–233.

52 Czegei Vass György naplója szerint 1690. október közepén Nemes Jánosné is Thököly táborában tartózkodott két leányával, Béldi Dávidnéval és Mikes Pálnéval együtt. Idézi: HOPP Lajos, *Mikes Kelemen: Életút és pályakezdet*, *Historia litteraria* 7 (Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2000), 20. Az ekkor mindössze két hónapos Mikes Kelemen is bizonyára édesanyja és nagynanyja mellett volt.

53 RÁKÓCZI, *Vallomások, Emlékiratok*, 14.

54 Mikes Kelemen levele Huszár Józsefhez: Rodostó, 1760. március 25. MKÖM I, 311; MKM MR, 358.

55 A Nemes János és Czegei Vass György naplójából merített adatokat idézi HOPP, *Mikes Kelemen*, 16.

Pápai János így Mikes nagynénjének férjével került rokonságba, amikor elvette annak unokahúgát. Béldi Dávidot valószínűleg egyikük sem ismerte személyesen,⁵⁶ de a családi szálak meglétével Pápai és Mikes is tisztában lehetett. Hogy Mikes a távoli sógorságot még az emigrációban is számon tartotta, arra ismét öccsével váltott leveleiből nyerhetünk bizonyosságot, sőt azt is leszögezhetjük, hogy a Mikes-szótár tanúsága szerint maga a *sógor* szó nem is fordul elő Mikesnél annak szorosabb, közeli sógorságot (házastárs testvérét vagy testvér házastársát) jelentő értelmében, csupán távolabbi vérrokon házastársának megnevezéseként, Pápain kívül egyedül Bornemisza Pálra alkalmazva:⁵⁷

Kedves öcsémuram, hogy lehessen megköszönnöm az ott lévő atyafiakról való tudósítást; nemcsak mulatságomra, hanem gyönyörűséggel tudtam meg úri atyámfiaiak ott lakásokat, mert az én időmbe a szomszédságot Haller István bírta, de a nénénk, Torma Borbára után, akire én jól emlékezem, és aki felől azt mondotta az anyánk, hogy soha nem látott nálánál szebb sírót (az asszonyok mindenre vigyáznak). Tehát az úr, Bornemisza öcsém- és sógoruram az anyja után bírja az abafáji jószágot; még köszönöm öcsémuramnak, hogy tudtomra adta egy olyan régi úri familiával való atyafiságunkat. Egy francia könyvem vagyon, amely sok helyt télesen emlékezetet a Bornemisza-familiáról, de már ezután úgy olvasom, mint kedves öcsém- és sógoruramnak familiáját.⁵⁸

Az idézetből is elég jól kihámozható, de a genealógiai irodalom alapján pontosan tudjuk, hogy itt Mikes anyai nagynénjének, a „szépen síró” Torma Borbálának unokájáról, Bornemisza Pálról (†1770) van szó. Torma Borbála (1670–1697) halálakor Mikes csupán hét éves, de jól emlékszik rá. Az ő Haller Istvántól (†1710) született leánya volt Haller Borbála (1691–1733), akinek második házasságából, Bornemisza János Józseftől (1672–1742) született Bornemisza Pál. Az anyai nagynéni unokájának kijár az „öcsémuram” megszólítás, „sógoruramnak” pedig azért nevezheti, mert Mikes leányt, gróf Mikes István és Petki Róza leányát, Annát vette feleségül. A Mikes leány férje akkor is sógorságban áll Mikes Kelemennel, ha Mikes Anna igen távoli rokon az apai vonalon: az előbbi őt, az utóbbi hét íznyi távolságra volt a közös őstől, másként fogalmazva: Mikes Kelemen ükapja és Mikes Anna ükapjának nagyapja voltak testvérek.⁵⁹

56 Béldi Dávid halálának időpontját nem ismerjük. Fiatal korában beteges volt, s nem volt hosszú életű. Lásd: DEÁK Farkas, *Uzoni Béldi Pál 1621–1679*, Magyar történeti életrajzok (Budapest: Méhner Vilmos, 1887), 23, 74, 192. 1690. okt. 31-én Thököly kíséretében Mikes Pállal együtt ő is kibujdosott Havasalföldre, erről ismét Czegei Vass naplóját idézi HOPP, *Mikes Kelemen*, 20. Cserei Mihály szerint Béldi Pál fiai közül ő volt a „jobbik”, aki azonban „ifjú korában meghala”, lásd: CSEREI Mihály, *Erdély históriája [1661–1711]*, kiad. BÁNKÚTI Imre, Bibliotheca historica (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983), 137.

57 Lásd: KISS Margit, „A digitális Mikes-szótár”, *Magyar Tudomány* 173, 3. sz. (2012): 279–284, hozzáférés: 2021.10.26, <http://mikesszotar.iti.mta.hu/>

58 Mikes imént idézett levele Huszár Józsefhez. MKÖM I, 311; MKM MR, 358.

59 HOPP Lajos, „Mikes-családtörténet”, in *Irodalom, történelem, folklór: Mikes Kelemen születésének 300. évfordulójára: A budapesti Mikes-konferencián elhangzott előadások*, szerk. HOPP Lajos, PINTÉR Márta Zsuzsanna és Tüskés Gábor, 113–146 (Debrecen: ETHNICA Alapítvány–Kossuth Lajos Tudományegye-

Visszatérve a Mikes–Pápai-sógorságra, megállapíthatjuk, hogy az a Mikes–Borne-misza-sógorságnál is távolabbi rokonság volt, hiszen nem vérrokon férjéről, hanem a vérrokonnal sógorságban lévő személy beházasodott családtagjáról, azaz távoli sógor távoli sógoráról van szó, egész pontosan az anyai nagynéni (Torma Klára) szoros értelembe vett sógornőjének (férje húgának, Béldi Zsuzsannának) vejéről.

Ebben a korban az egészen tág rokonság számon tartása nem csupán a mainál jóval szigorúbb házassági szabályok és az ősi birtokok öröklési rendje szempontjából volt fontos, gyakorlati jelentőségű, hanem a társas érintkezés részben általános, részben pedig az érzelmi kötődések által befolyásolt normái alapján is. Ennek igazolására álljon itt két példa. Az első Pápai János sokszor emlegetett sógora, Wesselényi István örököltette meg már idézett naplójában: 1707. június 19-én a kurucok által szorongatott Nagyszébenben tartotta meg leánya, a kis Máris keresztelőjét, amennyire lehetett, fényes vendégség keretében. A meghívott komák közül azonban néhányan sérelmezték, hogy őket mint távoli sógorokat nem illett volna komának hívni, ezért többen át is ültek a komák közül az atyafiak közé. Wesselényi mindezt másnap jegyezte be naplójába, a keresztelő sürgésforgása közepette talán nem is figyelt fel a kellemetlenségekre, s csak utólag értesült a történetek okáról és a sértődésekről. Számunkra itt annyi érdekes, hogy a komákat nem a rokonok közül szokták meghívni, s bár ezzel Wesselényi is nyilván tisztában volt, nem gondolt rá, hogy némelyek olyan „távol való sógorságot” is számon tartanak, amelyre ő – nyilván nem szándékos udvariatlanságból, hanem figyelmetlenségből – már nem volt tekintettel.⁶⁰

A másik, már-már erkölcsi példázattá magasztosult történetet Apor Péter hagyta ránk. *Metamorphosis Transylvaniae* című munkájában épp a régi idők erkölcsének felidézésekként említ egy anekdotaszerű történetet egy meg nem nevezett országos főméltósággal kapcsolatban, aki nem restellte sógorának elfogadni még az őt így megszólító vargát sem:

Vala egy úr, az ki székelyek generálisa vala, Fejér vármegyei főispán, tanácsos úr, ország státusinak praesidense [a rendek elnöke]; vala penig octavális [bizonyos ünnepek nyolcadán tartott törvénykezés] akkor Gyula- most Károly-Fejérváratt, az mint azon úr praesidens [elnök] szerszámos paripán megyen már fel az Táblára, csak élében áll egy kézdi-vásárhelyi varga s elkezd az praesidensnek: Maga, sógor, vétesse elé kegyelmed az törvényemet (Isten tudja, volt-e sógora vagy sem); elkezd a praesidens: Jere fel, sógor, az én hűtömre, elévétetem. Nem hogy szégyenlette volna, sőt örvendezett benne; holott felmenvén az Táblára és praesideálván [elnökölvén], mingyárt kiáltja az egész Tábla és sokaság előtt: Sógor, hová löl: jere perelj, az mint megígérém.⁶¹

tem Néprajzi Tanszéke–Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 1992), 144–145. közötti leszármazási melléklet.

60 WESSELÉNYI, *Sanyarú világ...*, 2:209–210.

61 APOR Péter, *Metamorphosis Transylvaniae azaz Erdélynek változása [1736]*, kiad. Tóth Gyula (Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1972), 78.

A történetben szereplő főember a „rendek elnökének” méltóságát töltötte be, s ekként a fejedelemség kormányzásában az ország generálisa és a kancellár után következett, feladata az országgyűlésen és a Fejedelmi Táblán való elnöklés volt. Apor számára elég volt ennek a ténynek a hangsúlyozása a régi szép idők felelevenítésére, számunkra azonban adott a lehetőség, hogy többi felsorolt tisztsége alapján azonosítsuk az anekdota főszereplőjét: nem más volt ő, mint Mikes Kelemen, a Mikes család egyik legjelentősebb tagja, az Apafi-kori Erdély befolyásos székely főembere, a levélíró Mikes Kelemen távoli bácsikája.⁶² Az anekdotává nemesült történetnek bizonyára volt valóságmagva: a 17. századi székely generális az ország legfőbb bírójaként akár az igazságszerető, elfogulatlan ítélkező pózban tetszelegve is leereszkedhetett a társadalmi megbecsülésnek legfeljebb morzsáival rendelkező kézdivásárhelyi varga-sógorhoz. Ám azt sem zárhatjuk ki, hogy a korabeli erdélyi, s azon belül fokozottan az archaikus székely társadalom patriarchális kapcsolatrendszerében a legszegényebb rokonnak is kijáró atyafiságos tiszteletadás őszinte megnyilvánulása társult a színpadias fellépéshez. A székely főúr családjának köznemesi ágából származó, azonos nevű unokaöcs számára ugyanakkor az emigráns lét minden apró mozzanata fontos lehetett, amely az elvesztett szülőföld és a család egykor biztonságot jelentő szövetének vékonyka szálaiból még megragadható volt. Nem tudjuk, hogy a távoli rokonság köteléke mikor tudatosult Mikes és Pápai között. Körössy György főkomornyik idézett levele alapján joggal tehetjük fel, hogy a fejedelmi udvarban is figyelmet keltő, „különös házasság” híre eljutott a fiatal bejáró fülébe is, de hogy akkor alkalma nyílt-e a személyes találkozásra és a rokoni kötelék megélésére akár Pápai Jánossal, akár a feleségével, Wesselényi Annával, azt valószínűleg sosem fogjuk megtudni.⁶³ A bujdosás évtizedeiben viszont az akkor már felbomlott házasságnak az emléke is elegendő volt ahhoz, hogy közelebb hozza egymáshoz a fejedelem hű kamarását és botcsinálta diplomatáját.

62 Erre a tényre a 2021. jún. 8-ai előadás egyik hozzászólója, Balogh Judit hívta fel a figyelmet, segítségét ez úton is köszönöm. Mikes Kelemen személyére és tisztségeire lásd: TRÓCSÁNYI Zsolt, *Erdély központi kormányzata 1540–1690*, A Magyar Országos Levéltár kiadványai III.: Hatóság- és hivataltörténet 6 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980), 31. Lásd még uo. a kötet névmutatója alapján is.

63 Hopp Lajos szerint Mikes a fejedelmi udvarban ismerkedett meg Pápai Jánossal – vö. HOPP, *Mikes Kelemen, Életút és pályakezdet*, 98–99 –, de ez pusztá feltételezés, amelynek megalapozottságát az teszi kérdésessé, hogy amikor Mikes Rákóczi udvarába került, Pápai akkor már tartós kiküldetésben volt Konstantinápolyban, s később is csak rövidebb időre fordult meg a fejedelem környezetében, a mindennapos találkozások lehetősége így jóval kevésbé volt adott, mint 1705 előtt lett volna, amikor Pápai a kancellária legfőbb vezetői közé tartozott. Megismerkedésükre persze így is sor kerülhetett, de elmélyültebb kapcsolat inkább csak a francia- és törökországi emigrációban alakulhatott ki közöttük.

Summary

KÁLMÁN MÉSZÁROS

„Poor brother-in-law Pápai”

New data for Kelemen Mikes’ kinship network

Kelemen Mikes mentions János Pápai, the diplomat of Ferenc Rákóczi Prince, in *Törökországi levelek* (Letters from Turkey) seven times, and five times out of these occasions he refers to him as his brother-in-law. It is well known that being a brother-in-law is the result of marriage, but in the olden days not only a sibling’s spouse or the spouse’s sibling or the spouse of the latter was called brother-in-law but also all the other in-law relatives and even their extended families were called brother-in-laws. The brother-in-lawhood between János Pápai and Kelemen Mikes, who died as a bachelor, was created via Pápai’s wife. Pápai had two wives and one of his marriages appeared in one of the eighteenth century Transylvanian anecdotes as well. According to the story, which was recorded by József Hermányi Dienes, the young János Pápai fell in love with Anna Wesselényi, Baron László Bethlen’s wife, whom he actually married after her divorce. The study, after exploring the so far unclear details of this marriage, with the help of genealogy specifies the nature of this brother-in-lawhood between the diary writer Pápai and the letter writer Mikes: in fact it was Pápai’s mother-in-law and Mikes’ aunt on his mother’s side who were strictly speaking related as sister-in-laws. The thorough investigation of this issue is described together with the kinship networks and with the contemporary views on other brother-in-law relationship examples.